

2001 – minden lehetségessé vált

2001 április 27-én – Zita napján – az egyik magyar parlamenti párt elnöke a független magyar bíróság előtt megnyerte azt a személyiségi jogi perét, amelyet egy másik magyar parlamenti párt elnökével szemben indított. Az utóbbi hazugnak és elmebetegnek nevezte az előbbit. A pernyertes ezúttal bírósági papírt kapott arról, hogy ő nem hazug és nem elmebeteg. Politikai kultúra és közélet apró lenyomatai Hunniában, a rendszerváltás tizenkettedik évében. E sorok írása idején még mind a két pártelnök a helyén van, és gőzerővel gyürkőzhetnek az újbóli választási megmérettetésre.

Kétségtelen, nem a megidézett momentum volt 2001 legfontosabb belpolitikai eseménye. Fölidézhetünk volna száz, hasonló abszurd helyzetet is, s mindegyikükre legyinthetnénk, mondván: nem ez volt a lényeg. Ám a maga kicsinyes és nevetséges mivoltában még ez a mini háború is sokatmondó: az elmúlt évben a magyar közélet alakulását az abszurdumok minden oldalról át meg átszótták, de komoly következménye soha semminek nem lett. Megbilincselte politikusok, szabadon engedett csalók, meglepő bírósági döntések, unalomig erőltetett és végül kudarcba fulladt zsarolások, győzelemként ünnepelt alkotmánybírósági kudarcok, nem létező milliárdok ígéretei, kliensek költségvetésből finanszírozott grandiózus alkotásai, F16-ból Grippenné avanszált vadászrepülőök trükkös döntési hátterei, kifáradt ellenzéki akciók erőtlenségei és a szocialista aranykort megszegyénítő közszolgálati média szolgalelkűsége színezte tarkára az abszurditásaiban is egyhangúvá vált világ mindennapjait. Azt is állíthatnánk, hogy érdekes év volt, hiszen a 12 hónap krónikáját szórakoztató produkciók telítették. E krónika talán még meg is felelne a mindinkább bulvárosodó hazai közízlés médiaképének, s a címlap-sztorik egybefűzött láncolata páratlanul szép és megdöbbenően tanulságos folyamatot illusztrálna. Megrögzötten hagyományos társadalomkutatókként mégis úgy véljük, hogy e sokszínű kacathalom alján még kitapintható az alapvető intézmények, alrendszerek működése, s ennek a leíró-kritikai elemzése a lényegről talán többet elárul, mint amit a kronológia sejtetne.

Kormány a kulcspozícióban

Az Orbán-kormány 2001-ben is megőrizte korábbi szerkezeti sajátosságait. Minden ellenkező látszat ellenére roppant stabil volt, és eltökélten működött, szilárdan kezében tartva a politikai élet alakításának monopóliumát. Továbbra is képes volt a korábban kipróbált kettős politizálás művészi tökélyre fejlesztett gyakorlatára. Másról beszélt és mást művelt. Más

deklarált fontos érdekként, és más logikát érvényesített stratégiai döntéseiben. A ciklus utolsó évében a politika megkettőzésével valóban sikerült a professzionalitást megvalósítaniuk.

Pedig a látszat számos ponton a kormány ellenére volt. A személycserék az elmúlt évben is jelentősek voltak, ám a kabinet működését mindez nem zavarta. Az év elején két új miniszter is bemutatkozott, majd később még újabb kettő. Mikola, Pálinkás, Vonza és Varga urak ténykedése azonban pillanatok alatt belesimult a kormányzati működés gépezetébe, abban semmiféle zavart sem okozva. Sőt.

Mindezt többféleképpen is magyarázhatjuk. Legkevésbé kockázatos azt állítani, hogy a miniszterelnök és MEH vezető kancelláriaminiszter között kiépült kormányzati tengely – s a hozzájuk fűződő hierarchia – olyan erejű döntési, akaratképzési nagyüzemmé nőtte ki magát, amelyet már semmiféle személycsere, koalíciós válság, politikai kihívás nem tud megingatni. Vagy másképpen megfogalmazva: ez a hatalmi és erőközpont eredményesen állt ellen mindenféle ellenőrzési kísérletnek. Levetette magáról a parlamenti vizsgálódás nyűgeit, megritkította maga körül a párterőteret, megteremtette saját szakmai, közigazgatási klientúráját. Létrehozta önnön – sokszor virtuális – médiaterét, és arra is képes volt, hogy a lépései körül folyamatos kvázi-nyilvánosságot teremtsen. Ebben a kormányban már a legkevésbé sem fontos a személycsere ténye, nyugodtan jöhetnek és mehetnek a miniszterek. Nem kapott túl nagy publicitást, de azért figyelemre méltó, hogy távolléte esetére a kormányfő a kancelláriaminisztert tette meg általános helyettesítőjévé, ami a tulajdonképpeni szociológiai realitás utólagos intézményesítése.

Nemcsak a személycserékre volt érzéketlen a kormány, hanem a megrendítő erejűnek látszó koalíciós válságot is különösebb gondok nélkül vészelte át. Még 2000 végén megkezdődött a kiscgazdapartner bomlási folyamata. Első mélypontját akkor érte el, amikor február 8-án Torgyán József kénytelen volt lemondani miniszteri posztjáról. Ez után meglehetősen fejtelten időszak következett, mert az FKGP-én belül az erőviszonyok hetente változtak, valakik szünet nélkül kizártak valakiket, s nem lehetett pontosan azt sem tudni, hogy hányan lojálisak még a kormányzati többség fenntartásához és hányan nem. Az sem volt tudható, hogy a háttérben miféle egyezségek kötettek, de tény, hogy a kabinet munkájában részt vevő kiscgazda miniszterek minden cirkusz ellenére folyamatosan ellátták feladataikat. Elemzők, kívülállók és a média számára felfoghatatlan szituáció formálódott ki: ahány kiscgazda politikus megszólalt, annyiféle esély, ambíció, pártállás, zsarolási kapacitás vált nyilvánvalóvá. A nyár utolsó napján Torgyán József megjelent az ellenzéki parlamenti vizsgálóbizottság előtt, és egyenes adásban, élő tévéközvetítésben olyan súlyú kritikát

gyakorolt saját kormánya működését illetően, aminek nyomán egy normális parlamentben tüstént le kellett volna váltani a kabinetet.

Mégsem ez történt. Az ominózus szereplés időpontjára ugyanis már világosan megkülönböztethetővé vált a kormányellenes és a kormánypárti kiszáradt tábora. S tudható lett, hogy a minimális parlamenti többséghez szükséges hűséges bázis a törékeny pillanatokra még mindig előállítható. Ehhez képest pedig nem fontos, hogy a koalíciós partner súlyát veszített elnöke mikor melyik széljárásnak engedelmessé válik. Sőt, az Orbán-kormány nem kis tekintélynyereséget könyvelhetett el magának azért, amiért sikerült megszabadulnia a legkínosabb tehermentől, Torgyán Józseftől...

A kormányzati stabilitás nehezen túlbecsülhető tényezője volt az is, hogy 2001 folyamán sem szenvedett presztízsveszteséget a kormány számos olyan ügy miatt, amely egyébként kudarc tényezővé válhatott volna. Egyenként is. Együttesen meg főleg. Mégsem így történt. Egész évben erőltették például a Dunaferr-bizottság munkáját, s ebben is bőséggel akadtak olyan mozzanatok, amelyek éppenséggel prominens Fidesz-személyek látványos bukását is hozhatták volna, de nem hozták. Igaz, az eredetileg megcélzott hódítás és bűnbak találat sem sikerült a tervek szerint. Valószínűleg nem akadt ember e hazában, aki idővel megértette volna a szövényes ügy lényegét – de nem is ez volt a fontos, hanem maga a harc, életre, halálra. Amelyből végül is meglehetősen értelmetlen, döntetlen eredmény kerekedett ki. Mint a megfigyelési botrányból is egykoron. 2001 egészét végigkísérte az Országimázs Központ elnevezésű, sajtóságos képződményt övező botrányok sorozata. Szintén olyasmiről volt szó, amelynek ürügyén bőséggel lehetett volna mit megvitatni, mert tantörténet szerűen mutatkozott meg benne a közpénzek felhasználásának igen érdekes koncepciója, ám ebből sem lett olyan méretű politikai vereség, amelyet egyébként az ügy megérdemelt volna.

Számos, hasonló szerkezetű botrányos esetet idézhetnénk még föl, de valamennyiük tanulsága ugyanaz: a kormányon nem lehetett fogást találni, ám az általuk erőltetett konfliktusok sem végződtek győzelemmel. Mindezt azért lényeges felidézni, mert az előző ciklus idején például a Tocsik-ügy olyan méretű tekintélyvesztéssel járt, amely bizonyos mértékben meg is előlegezte ama kormány morális bukását. Az Orbán-féle koalíciónak számos lehetősége lett volna arra, hogy a maga Tocsik-ügyén hajótörést szenvedjen, s mégsem így történt. Talán mert ellenzéki ellenfeleik nem voltak eléggé járatosak a botrányok kihasználásában, talán, mert a kabinet ügyesen tördelte szét részletkérdésekké a számára veszélyes ügyeket, talán azért, mert a közvélemény egy idő után immúnissá válik a közéleti botrányokkal szemben, esetleg azért nem, mert az 1998 utáni média szerkezete nem tette

lehetővé a lényeges és életveszélyes konfliktusok egységes átpolitizálását. Bármely magyarázat nyomvonalán is indulunk el az a végeredmény a fontos, hogy a kormányzatot nem tudta semmi sem megrendíteni, sem a Dunaferr-konfliktus, sem a zűrzavaros sztrádafinanszírozás, sem a Happy End kft bohózat sorozata, sem a Defend-cégesoport, sem pedig a kisgazdapartner közismertté vált botrányainak nyomasztó méretűvé válása. Az év egészét tekintve éppenséggel az a legfeltűnőbb momentum, hogy a végrehajtó hatalom birtokosai a korábbi időszakban követett offenzív jellegű politikát tovább tudták folytatni. 2001-ben ennek az aktív és szüntelenül kezdeményező, hódító praxisnak három kitüntetett területét formálták meg.

Az egyiket még az előző évről hozták át a magyar államiság és kereszténység 1000 éves évfordulójának megünnepléséből adódó lehetőségként. Az első nyolc hónap során egyre fokozódó intenzitással telepedtek bele minden egyes nyilvános ünnepi alkalomba. Se szeri, se száma nem volt a zászlóátadásoknak, szoboravatásoknak, augusztus második fele pedig évtizedek óta nem tapasztalt ünnepségsorozattá érett össze. A jámbor állampolgárban azt az érzetet keltették, hogy a második honalapítás összes örömét együtt élheti át kivételes adottságú vezetőivel.

A másik aktivitásmezőt a kormány önmagának teremtette meg. Júliusban kezdték el a kihelyezett, helyszíni kormányülések gyakorlatát. A helyszínek előzetes és gondos kiválasztása révén ki lehetett alakítani azt a benyomást, mintha a kormány képes lenne azonosulni a mindennapi kihívásokkal, és az államigazgatás többszintű, tagolt közvetítését kikerülve ott terem mindenütt, ahol a problémák megérették a közvetlen beavatkozásra. Ne firtassuk, hogy a modern társadalom viszonyai között milyen mértékben lehetséges a közvetítések rendszerén eredményesen túllépni, továbbá azt sem, hogy a módszer mennyiben szolgálta a következő választások kampányigényeit. Ismerjük el, hogy olyan vadonatúj kormányzási technológia alapjait sikerült megteremteni, amely a gyakorló hatalom korábban nem ismert mértékű nyilvánosságát és kapcsolati rendszerét akarta meghonosítani.

A média természetesen csapott le a különleges események sorozatára, s nem utolsósorban a televíziós etűdök segítségével vált rekonstruálhatóvá eme helyszíni kormányzás néhány – előre kevésbé számításba vett – diszfunkcionális mozzanata. A képek, tudósítások ugyanis elemi erővel leplezték le a nagyszerű ötlet álságosságát. Az ilyen alkalmakkor törvényszerűen eluralkodó biztonsági és protokolláris szempontok ugyanis drámai módon keresztezik a közvetlenséget, a nép egyszerű világában való részvétel igényeit. Kölcsönös szerepvárat alakul ki: a politikusok igyekeznek nagyon is hétköznapi magatartást tanúsítani, hiszen a „helyszínen” vannak – a helyieknek viszont az ünnepi alkalom egyszeri és kivételes

jellegű, mert sohasem láthattak még kormányfőt és minisztereket szűkebb pátriájukban. Ehhez társul a média gyilkos tulajdonsága: nemcsak a szándékolt törekvéseket tolmácsolja, hanem a paradox, diszfunkcionális és hazug vonásokat is. A nyár elején megkezdett kihelyezett kormányülések az év második felében is folytatódtak. Kétségtelen, június után mind a Fidesz, mind pedig a miniszterelnök elfogadottsága növekedett, de korántsem bizonyos, hogy e vadonatúj politizálásnak köszönhetően.

A végrehajtó hatalom páratlan aktivitásának harmadik területe már korántsem stílus- és magatartásbeli jelenség volt, hanem nagyon is tartalmi jellegű. Olyan, amely szorosan kapcsolódott az említett ünnepek és kihelyezett ülések rendszeréhez. Jobb híján nevezzük ezt kormányzati osztogatási szokásoknak. Úgy szólván az egész évet szünet nélkül megígért milliárdok kísérték végig. Ahol a kormányfő megjelent, ahol beszédet tartott, ott egyúttal el is hangzott a segítő szándék kézzelfogható bizonyítéka – milliárd forintok formájában. Ezek többnyire olyan tételek voltak, amelyek egyébként is szerepeltek a költségvetési kiadások között, de a nyilvános és alkalmi ígélet mindig úgy tüntette föl, mintha bölcs és adakozókedvű hatalom a saját forrásait osztaná meg az arra érdemes társadalmi célcsoporttal. Mindezekon túlmenően a költségvetés meglehetősen speciális 2001. évi helyzete ténylegesen olyan osztogatási lehetőségeket teremtett az Orbán-kormány számára, amelyhez hasonlóval korábban egyetlen kabinet sem rendelkezett.

A három mozzanatot, a millenniumi ünnepek kormányzati szerepvállalását, a nagyvonalú osztogatást és a kihelyezett ülések szokásait együttesen szemügyre véve elmondható, hogy az Orbán-kabinet a ciklusidő utolsó évében mindenképpen páratlan teljesítményt nyújtott. Abban az értelemben mindenképpen páratlant, hogy hazánkban ilyen típusú végrehajtó hatalommal eleddig még nem találkozhattunk. A mediatizált politika olyan újdonságai szakadtak állampolgáraink nyakába, amelyeket korábban legfeljebb csak hírből ismerhettek. Hírből és hírként. Külpolitikai híreként. 2001-ben mindezeket megtanulhattuk belpolitikai mindennapi eseményekként elfogadni. A jövő elkezdődött – hallhattuk az elmúlt évben, s most már sokkal pontosabb fogalmaink vannak e lehetséges jövő alapvonásairól.

Mozgások a pártszerkezetben

A látványos és látható kormányzati dominancia háttérében természetesen 2001-ben is meghatározó jelentőségűek voltak a pártstruktúrán belüli mozgások. A lényegét tekintve nem sok minden változott, hiszen a Fidesz és az MSZP kiemelkedése és állandósult vetélkedése évek óta alapvető jellemzője a hazai többpártrendszernek. Miként az is, hogy a többi párt

fokozatosan statisztaszerepre kényszerült. A részletek tanulmányozása azonban fontos fejlemények felismerésére vezetheti el az érdeklődőt.

Az elmúlt év úgy kezdődött, hogy a két nagy párt a képzeletbeli választók nyolcvan százalékának bizalmát birtokolta, ám az év végére már kb. 85 százalékos koncentrációt konstatálhattunk. Vagyis a kisebb pártok támogatottsága tovább csökkent. A két nagy párt táborában viszont az átrendeződések lényegesek voltak. Pontosabban szólva, a Fidesz esetében határozott növekedés volt megfigyelhető, ami komoly hatással volt az MSZP mozgásterének alakulására is. Az év elején a közvélemény-kutató intézetek többsége még jelentős, tíz százalékpontnyi szocialista előnyt mért, őszi eltűnt ez a fölény, és az év vége enyhe Fidesz-vezetést mutatott. Az eltolódás úgy következett be, hogy az MSZP tartotta éves átlagát, lényegében stabilizálta a már korábban megszerzett, erőteljes, negyvenszázalékos táborát. A Fidesz mindeközben fokozatosan javította pozícióját. Mindkét jelenség hosszabb magyarázatot igényel.

A Fidesz szempontjából nézve a páros versenyt az tűnik a legfontosabbnak, hogy apró, de következetes lépések sorozatával képes volt a korábban széttöredezett jobboldali térfelet csaknem egységes politikai tömbbé formálni. Az év első felében a fiatal demokraták havonként javuló támogatottsága nagyjából párhuzamosan zajlott a kiskgazdák szétesési folyamatával. Az elnökcseré is erre a tavaszra esett – nem véletlenül. Pokorni Zoltán megválasztását szinte mindenki úgy értékelte, mint a mérsékelt és minden irányzat képviselőjére alkalmas jobbközép párt megalapozására tett törekvést. Az új elnök vezetésével őszi meg is született az MDF-fel kötött megállapodás, noha ezt a szövetséget csaknem egyéves huzavona előzte meg. S amire senki sem számíthatott: szeptember 11-e hatására az addig bizonytalankodók egy része is inkább a hatalmon lévők aktív támogatásával válaszolt a váratlan drámai helyzetre.

Összességében meglehetősen pontosan rekonstruálható 2001. belpolitikai életének valamennyi olyan összetevője, amely a Fidesz megnövekedett erejét eredményezte. A Fidesz vezetői mindezt a sikeres kormányzás elismeréseként értelmezik, ám a képlet ennél bonyolultabb. A kormányzást támogatók tábora ugyanis számottevően nem növekedett, de egyértelműen egységesebb blokká formálódott. Az azonban kétségtelen, hogy jelentékenyebb elégedetlenség esetén vagy az ellenzéki erők támogatottságának, vagy pedig a bizonytalankodók táborának kellett volna látványosan megnövekednie. Nem ez történt.

Az MSZP elmúlt évi támogattságának állandósult mérete többféleképpen is magyarázható. Hiszen ugyanúgy megvolt az esély a növekedésre, mint a nagyarányú csökkenésre. A hosszasan elhúzódó miniszterelnök-jelölési csatározások okán jóideig úgy tűnt, hogy a pártelit

többsége számára a párton belüli küzdelmek jelentik a legfontosabb terepet. S ebben jóval nagyobb kedvvel vesznek részt, mint a politikai erőter egészéből adódó birkózásokban. A személyi kérdésekre fordított energiák nagyságrendje azért volt különösen feltűnő, mert az igazán fontos kérdésekben felmutatható alternatívákkal az MSZP folyamatosan adós maradt. Rendszerint megelégedtek a kormányzati döntések bírálatával, és berendezkedtek a sérelmi jellegű politizálásra.

Alternatívákra pedig szükség lett volna, ezek lehetőségét a kormányzó koalíció egyébként menetrendszerűen ki is termelte. A sokhónapos kigazdaválság kézenfekvően kínálta a kívánatos agrárpolitika és vidékfejlesztési elképzelések bemutatását, de ennek nem sok nyoma volt. A különféle grandiózus tervek és álmok árnyékában a szocialista ellenzék is elmagyarázhatta volna önnön jövőképét, hiszen a növekvő gazdasági lehetőségek jegyében a táboron kívüli állampolgár is jobban járna, ha összehasonlíthatta volna a különböző indíttatású víziókat. A belső küzdelmek lezárásáig azonban kevés figyelmet fordítottak arra, hogy a versengő politikai piacon önálló kínálattal jelenjenek meg. Az év végére aztán elszánta magát az MSZP és hétről hétre előállt különböző elképzeléseivel, végül pedig választási ígéreteivel is. Az offenzívává vált politizálásukhoz talán a Fidesz és a jobboldali radikális média állandósult támadásai is hozzájárultak. Részben azzal, hogy kívülről stabilizálták a szocialistákat, részben pedig azzal, hogy ráébresztették őket a verseny folyamatos és kíméletlen mivoltára. Egy év múltán a szocialisták támogatottsága az előző évihez hasonló, két lényeges különbséggel. Egyrészt fölállt egy viszonylag egységes vezérkar, másrészt elkezdtek a bizonytalanok meghódításáért folyó kampányukat. Két hónappal a választások előtt nem ítélt meg, hogy e két változás mihez lesz elegendő. Mindenesetre tény, hogy ha nehezen is, de túlléptek a csupán a saját bázis kedvéért folytatott politizálás keretein.

Egy évvel korábban még úgy látszott, hogy a két nagy párt közötti szoros küzdelem és táborok kiegyenlítődése miatt páratlan módon föl fog értékelődni a „harmadik párt” pozíciója, azé, amely adott esetben a mérleg nyelve lehetne. A 2001. évi események alakulása nem igazolta vissza ezt a várakozást. Mind inkább látható, hogy 2002-ben a Győztes nagyon győz, s a Vesztes pedig nagyot veszít. A harmadik pozíciója eljelentéktelenedett. A mérleg nyelvének szerepköréhez nem tudott felőni egyik párt sem.

Az FKGP látványosan szétesett és újbóli parlamenti jelenlétére roppant kevés esély látszik. Az MDF végül is beadta a derekát és elfogadta a Fidesz melletti alárendelt szerepet, mert nem akarta a választók akaratától függővé tenni további sorsát. A Centrumpárt túl későn alakult meg és elméletileg igazolható törekvéseiknek a polarizált föllállásban egyelőre nem látszik komolyabb esély. Az SZDSZ az elmúlt évben is túlélte vezetési válságát, de a kampány

kezdete előtti helyzetük alapján reményeik legfeljebb a biztos parlamenti részvételre terjedhetnek ki, s nem pedig a meghatározó szerepkörre. További parlamenti létüknek a távolabbi jövő szemszögéből lehet jelentősége. A MIÉP még nem adta föl a Megkerülhetetlen Partner pozíciója iránti igényét, bár az elmúlt évben támogatottságuk korántsem nőtt ennek megfelelő mértékben. Az viszont így is tény, hogy a jelenlegi pártrendszer legvitatottabb és legtalányosabb képződményét jelenti. A politikai diskurzusban való túlértékeltségük miatt a harmadik pólust máris elfoglalták, bár ezt az elmúlt évben is a folyamatosan radikalizálódó mondanivaló révén érték el.

Mindent egybevetve a magyar pártrendszer szerkezete 2001-ben még inkább a kétpárti váltógazdálkodás irányába tolódott el, az apróbb pártok pedig egyre távolabb kerültek a kormányzati felelősségvállalás esélyeitől. A következő választáson eldőlhet, hogy melyikük maradhat parlamenti erő, s melyiküknek kell a végleges eljelentéktelenedés perspektívájával szembenéznie. Más kérdés, hogy ez a koncentrálódás korainak, avagy éppen jó időben érkezettnek tekintendő-e. Az elmúlt esztendő valamennyi lényeges folyamata a blokkosodást, a nagy politikai tömbök megerősödését szolgálta. S ehhez képest a finomabb alternatíváknak nem kedvezett a klíma.

A politika tágabb környezetének fejleményeiről

A politikai rendszer szélesebb értelemben vett intézményi környezetében a korábbiól jól ismert változások eredményei 2001-ben is visszaköszöntek. A lényegyet tekintve: a végrehajtó hatalommal szemben hatékony ellensúlyként és a folyamatos ellenőrzés kényszereként egyetlen komoly intézmény sem kelhetett versenyre a kormányzati aktivitással. Ez egyfelől azt jelenti, hogy a hatékony kormányzásnak nem volt számottevő rendszerbeli akadálya. Másfelől, hogy az 1989 után kialakult hatalommegosztásos, bonyolult alkukkal telített konszenzuális demokrácia egyre világosabban alakult át az egyszerű többségi akaratképzés gördülékeny mechanizmusává. S történt mindez oly módon, hogy a legyengült/legyengített ellenőrzési lehetőségek eltűnését követően még a nyomati sem nagyon látni semmi egyéb reális ellensúly kialakulásának. Végző eszközként megmaradt a négyévenkénti választás, ám ennek hatékonyságáról e tanulmány írásakor még nem tudhatunk semmi bizonyosat.

Nem érdektelen nagy vonalakban áttekinteni a politikai rendszer néhány fontos metszetének elmúlt évben megfigyelhető funkcionálását.

Az államfői intézmény sorsa úgy alakult, ahogyan az előre látható volt. Mádl Ferenc nem állította komolyabb fejtörés elé a koalíció vezetőit, megszólalásaival ritkán jelentkezett, nem kívánt nyomatékosan beavatkozni az erőviszonyok formálódásába. Az év végén

világossá vált, hogy legfontosabb tette a választás időpontjának meghatározása lesz. Nem okozott meglepetést senkinek sem azzal, hogy ő is a kormányon lévők számára legkedvezőbb időpontot találta ideális megoldásnak.

Az Alkotmánybíróság életében az elmúlt év nem hozott döntő fordulatot. Kivételes leterheltségük ténye egyébként is támadhatatlan érvek tömegét szolgáltatja. Szakszerű működésük keretei közt nem férne el az a fajta közéleti aktivitás, amelyet e testület a kilencvenes évek elején még felmutatott. Mindazonáltal mégis akadt két olyan döntésük, amely a politikai erőviszonyok sorsára is erőteljes hatást gyakorolt. Tavasszal a szövetkezeti üzletrésről szóló törvény, ősszel pedig az ún. lex Répássy szövege találtatott általuk aggályosnak. Az indoklások sokszínűsége és a szoros szavazati megoszlási arányok arról tanúskodnak, hogy a színpalak mögött meglehetősen kemény küzdelmek játszódhattak le, de a testület fegyelmezett, kollegiális működése képes elfedni a megosztottság valós méreteit. Az ellentmondásos év mérlege talán az lehet, hogy nem látszik igazolódni egyik túlzó vélemény sem. Az sem, hogy az Alkotmánybíróság elvesztette volna eredeti, végső kontroll funkcióját, de az sem, hogy aktivitása a magyar jogállami forradalom olyan szükségtelen produktuma, amelyet fokozatosan ki kellene iktatni a hatalommegosztás modelljéből.

A parlament politikai súlyvesztése három éve figyelemmel kísérhető. 2001-ben csak az történt, amit az előzmények ismeretében bizonyosra vehettünk. Az ország Háza a választásokig már nem fogja visszavenni egykori központi, politikaalakító és tematizáló szerepkörét. Ugyan zajlott az ellenzéki erők és a kormányzati hölgyek/férfiak meddő és követhetetlen küzdelme, ám mind kevesebb figyelemmel kísértén. 2001-ben kiteljesedett az a korábbi tendencia, hogy a Fidesz-frakció versenyre kelt az ellenzékkel mindazon lehetőségek maximális kihasználásában, amelyeket azelőtt inkább az utóbbiakat megillető garanciákként fogott fel a közélet.

Mind a közélet, mind az interpellációk, mind pedig a parlamenti vizsgáló bizottságok működtetése terén a kormányzó koalíció saját politikai sikerei, aggályai reklámozására törekedett, hozzájárulva ezzel is a hagyományos politikai diskurzus egyoldalú kommunikációvá változtatásához. Ebben az értelemben a parlament elmúlt évi működése kevésbé lógott ki az összképből, alapjában véve ez az intézmény is a végrehajtó hatalom dinamizmusát szolgálta. (Annak ellenére, hogy a miniszterelnöknek még ez is túl terhes kontroll volt. Év végén megkockáztatta annak érzékeltetését, miszerint a választásokig hátra lévő időre szívesen eltekintene a parlamenti terhek nyűgeitől.)

Az önkormányzati szféra 1990 után ciklikusan, de többé-kevésbé eredményes ellensúlyát képezte a központi akaratoknak. Megítélés kérdése, hogy ezt a helyzetet normális

avagy kiküszöbölendő vonásként fogjuk-e fel. 2001-ben a kormányzat világos, követhető és elgondolkodtató álláspontot foglalt el ebben a kérdésben. Sokféle módon támogatta azokat a településeket, amelyeket a maga politikai és/vagy párthátországaként tartott nyilván. S nem igyekezett segíteni azoknak, amelyeket politikai ellenfeleinek érdekkörébe tartozónak vélt. Nem kell nagy bátorság annak érzékeltetéséhez, hogy ez a szelektív viszonyulás nemcsak az önkormányzatiság eszményeitől távoli, hanem kontraproduktív is abban az értelemben, miszerint önnön választói bázisát is bünteti mindazokon a helyeken, ahol azok kisebbséget képeznek. A probléma lényege, hogy túl nagy áldozatok árán sikerült lefelé tolni az országos pártpolitikában még érthetően létező politikai törésvonalak megosztó hatását anélkül, hogy emögött vélelmezhető társadalmi egyetértés lett volna.

S végül – vitatva, de a szakirodalom jó része a média világát is a politikai-hatalmi mező alapvető intézményei közt tartja számon. Abból a szempontból mindenképpen indokolt megemlékeznünk számvetésünk keretei közt erről az alrendszerrel, amennyiben léte/nem léte, működése/működésképtelensége fontos tényezője lehet a politikát, hatalmi szférát ellenőrző hálózatnak. 2001 során túl sok újdonsággal nem találkozhattunk, mert a korábbi három év tendenciái továbbra is töretlenül érvényesültek.

A közszolgálati médiumok nyomasztó kormányzati fölényét legfeljebb az színezte, hogy az ősz elejétől mind aktívabban vállaltak részt a két ellenzéki párt elleni negatív kampány kibontakoztatásában. Emellett a kormányzati sikerpropaganda elsősorú, lelkes tolmácsolásában is roppantul erőteljes szerepet tölthettek be. A kereskedelmi rádiók és televíziók depolitizálódása és a kétes színvonalú szórakoztatás felé fordulásuk 2001-ben úgyszintén megőrzésre méltó hagyománynak találtatott. E két, szembevető jellemző háttérben a lokális média tovább erősítette pozícióit, a helyi lapok olvasottsága, népszerűsége növekvő, miként a városi-körzeti rádiók és televíziók hatása is. Ez a világ viszont túlságosan is tagolt és sokszínű ahhoz, hogy ki lehessen jelteni akár ellenzékét, akár kormányzatot segítő vagy gátló mivoltukat. Mindazonáltal a hazai médiában – főleg az írottban – az év utolsó hónapjaiban szinte hétről-hétre radikalizálódott a politikai hangvétel. Ha máshonnan nem, hát akkor a napilapok, hírműsorok izgatottabbá és indulatokkal telítettebbé vált stílusából biztosan meg lehetett állapítani: a 2002-es választási kampány szociológiailag már 2001 ősztől elkezdődött és mind intenzívebben zajlott.

A politikai-hatalmi környezet szélesebb horizontú áttekintése nyomán hasonló következtetésekre juthatunk, mint amelyeket a kormányzás kapcsán jeleztünk. 2001-ben a negyedik választást közvetlenül megelőzve a végrehajtó hatalom körül kavargott a politikai élet egésze, s így volt ez a ciklusidőben mindvégig. A hatalmi szféra többi intézménye sem

külön, sem együttesen nem volt alkalmas a számonkérhető, korlátozó, ellenőrző szerepek gyakorlására. Vagy azért, mert önként visszavonultak, vagy pedig azért, mert elfogadták azt a szűkített mozgásteret, amelyet a kormányzat számukra kijelölt. Az év apró, de nem tanulságnélküli tantörténeteit jelentették a bírósági, rendőrségi, ügyészségi szervek mind gyakrabban átpolitizálódó és számos esetben meglepő lépései. 2001 végén az Országos Választási Bizottság összetételének vitatott megváltoztatása ugyanazt a mozzanatot jelenítette meg, amelyet korábbról – például a médiakuratóriumok esetéből – is megtapasztalhattunk.

A sok-sok apró mozaikdarabból mind egyértelműben rajzolódik ki egy olyan politikai berendezkedés képe, amelyben a legmarkánsabb vonást a kormányzati aktivitás és térfoglalás jelenti. Az igazi kérdés azonban az, hogy tartalmilag mi végre való ez a dominancia. A pontos válasz majd utólag formálódik ki, egyelőre tendenciák látszanak, azok, amelyek 2001-ben tovább erősödtek a kormányzati politikában és a gazdaságpolitikában.

A kormány gazdasági mozgásterének szélesítése

A kormánynak a politikai rendszer középpontjába kerüléséhez, az ellensúlyok meggyengüléséhez, a tőle való függőségi viszonyok megerősítéséhez szüksége volt arra, hogy a gazdasági élet alakításában is nagyobb szerepet kapjon. Az Orbán-kormány ezért érthetően nem a piaci koordináció továbbfejlődésének alapjait erősítette – mint tették ezt a korábbi ciklusokban elődjei -, hanem saját pozícióját. E nagyon lényeges különbség már a Fidesz hatalomra kerülése idején kiütkezött, 2001-ben azonban részben új formát öltött, részben tovább erősödtek a korábbi folyamatok.

Ebben az évben is változatlanul kitartott az a szemellenzős hatósági árpolitika, amely nem volt tekintettel a tényleges költségalakulásra, és csak a kormány által prognosztizált inflációval megegyező áremelést engedélyezte a regulált árak körében. Az így visszaszorított inflációval a kormány politikai tőkét kívánt kovácsolni magának, mit sem törődve a hosszabb távon felhalmozódó mulasztások következményeivel. Gazdasági mozgásterét, amely az árszabályozás tekintetében fennállt, az érintett szolgáltató cégek profitjának terhére növelte, vagyis úgy hozott döntéseket, hogy annak költségeit a vállalkozókra terhelte, miközben a végső fogyasztó felé eljátszhatónak vélte az érdekeiket védő, „jó állambácsi” szerepét.

Folytatódott a kormány gazdasági mozgásterének bővítése azáltal is, hogy a kabinet az alátervezett infláció segítségével szabadon felhasználható jövedelmeket termeltetett ki magának. Egyrészt rendelkezésére állt az a 2000. évi többlet-bevételekből származó 94,5 milliárd Ft-os összeg, amit törvényellenesen, a letéti számla segítségével görgetett át a 2001-es esztendőre. Másrészt kb. 300 milliárd forintnyi további diszkrecionális jövedelme

keletkezett abból, hogy az államháztartásban a tervezettnél nagyobb jövedelmek képződtek, miközben ezzel párhuzamosan a kiadások nem szaladtak el.

A kabinet immár második éve élt az alábecsült inflációval, mint tudatosan használt eszközzel. A 2001. évi költségvetést 6 százalékos fogyasztói infláció és 5,5 százalékos reál GDP-növekedés mellett tervezték, s noha a bruttó hazai termék emelkedése ennél kisebb mértéket ért el (becsülhetően 3,8%-ot), a nagyobb inflációból (9,2%) és a fogyasztás vártnál erősebb növekedéséből olyan költségvetési többletek keletkeztek, amelyeket a kiadások nem emésztettek fel. Ez nem véletlen, hanem tudatosan alkalmazott gazdaságpolitikai eszköz volt. A költségvetést olyan időszakban állították össze, amikor az olajárak felfelé tartottak, a hazai infláció - a maginfláció is – emelkedést jelzett, amikor teljesen nyilvánvaló volt, hogy 2001. januárjára legalább 8,5 százalékos infláció húzódik át, amiből az ismert feltételek mellett teljes képtelenség évi átlagban a 6 százalékos ráta kikerekedését várni. Noha akkor (2000 nyarán, a 2001-2002. évi költségvetés munkálatai során) még semmi nem látszott a világgazdaság konjunktúrájának nagyobb lehüléséből, az olajárak eséséből és az általános deflációs hangulatból.

S mivel senki nem alkalmazkodott a kabinet által bementett inflációs adathoz – főleg nem, mert az előző évben már megjárták vele – a jövedelem-kiáramlás is lényegesen nagyobb lett a tervezettnél, ami az inflációs nyomás erősödésének, fenntartásának meghatározó tényezőjévé vált, miközben szépen fialt a kormány konyhájára. Hiszen a nagyobb jövedelem-kiáramlásnak és fogyasztásnak nagyobbak a tb-bevételei, az áfa-vonzata, és a magasabb infláció a társasági adót is meglöki. A kormánynak e cinikusan bevetett „antiinflációs” politikából olyan 300 milliárd forint hull az ölébe, minek felhasználásához – törvényellenesen – a 2000. évi zárszámadási törvényhez fűzve kérte utólag a parlament jóváhagyását, magyarul: a fejbólintását. És megkapta. Ráadásul úgy, hogy a kormány általános tartalékát is 48 milliárd forinttal megemelték. Ez tovább tágította a kabinet cselekvési terét, amit az év végén ki is használt az általános tartalék felhasználására vonatkozó rendelkezés megsértésével, ám ezzel akkor már senki nem foglalkozott. A normasértés általánossá és elfogadottá vált.

A kabinet mozgásterét nem csak egyszeri, véletlen tényezővel, az infláció alátervezésével növelte, hanem tartósan ható intézményrendszer kiépítésével is. Ez a kormánynak a bankok által megjelenített pénzvilágban való számottevő befolyásolás-növekedését eredményezte. Nem volt elég saját bankjának a MEHIB, az EXIMBANK, a Hitelgarancia Rt., a Postabankot sem engedte ki keze közül, hanem a Magyar Postának ingyen

átadva új szervezeti formában teszi lehetővé mindazt, ami e bankot tőkéjének felélése felé hajtotta.

Ám ennél is nagyobb házipénztárt nyitott magának a végrehajtó hatalom a MEH felügyelete alá helyezett, és gyakorlatilag korlátlan állami garanciavállalás mellett, a bankszerű működésre egyáltalán nem rászorított MFB Rt. létrehozásával, második honalapításával. A Magyar Fejlesztési Bank Rt. mindenben fantáziát lát, amit a kormány számára kijelöl: autópálya-építés, diákhitelezés, Széchenyi-plusz finanszírozása, szövetségi külső üzletrészek megvásárlása, sportegyesületek tőkeemelése. E sokszínű működés háttérében 2001-ben 980 milliárd forintos kormányzati garanciavállalást vonultattak fel, amely fedezetet a bel- és külföldi magánbankok szívesen megfinanszíroznak. Éppen úgy, mint az egykori egyszintű bankrendszer Nemzeti Bankjának hitelfelvételekor. Az állami bankok, amelyek több ezermilliárd forint felett rendelkeznek a kormány politikai akarata szerint, versenykorlátozó módon kétszintűvé tették a hazai bankrendszert, indokolatlan és az állampolgárok zsebéből fizetett előnyöket biztosítva a kormány kútforrásainak. Mintha csak az 1987 előtti időkre kerültünk volna vissza.¹

Az alátervezett inflációval és az MFB Rt új életre keltésével lehetségessé vált, hogy ne szűküljön a kormányzati befolyásolás tere az állami tulajdonban lévő vállalatok tekintetében. A Fidesz-vezette koalíció gyakorlatilag 1999 óta befagyasztotta a privatizációt, ezért nem szorult rá arra, hogy az állami vagyon eladásából jövedelemre tegyen szert. Az ÁPV Rt nyereség-befizetési kötelezettségét 2000-ben és 2001-ben is elengedték, sőt, a vagyonkezelő nettó állami forrásfelvevővé vált, s cégtulajdonok visszavásárlásával tőkéje még gyarapodott is.

Nem került sor az ÁPV Rt negyedik éve tervezett átalakítására sem, a vagyon és a kötelezettségek elkülönítésére. Ellenkezőleg: az állami vagyonkezelés új intézmények felállításával tovább osztódott. Az állami tulajdon képviselőjévé vált az MFB Rt külső üzletrészeket felvásárló kft-je és az év végén felállított Nemzeti Földalap - a kormányon lévők számára további garázdálkodási lehetőségeket nyitva.

A kabinet gazdasági mozgásterének szélesítésével tökéletesen átláthatatlanná tette a állampolgárok pénzének államháztartáson keresztül és azon kívül történő mozgását. Ezzel az EU felé menetelő országban a kimutatottnál nagyobb tényleges deficittel tud élni, ami azonban csak az EU csatlakozáskor válik nyilvánvalóvá, amikor már nem negligálható az államháztartás pozíciójának az IMF és az EU követelmények szerinti számbavétele. 2001-ben

¹ 1987. január 1-jével alakult át az addigi egyszintű szocialista bankrendszer kétszintűvé.

nemcsak elfojtott infláció termelődött és söprődött be a szőnyeg alá később rendezendőként, de olyan ki nem mutatott államháztartási deficit és államadósság-növekedés is, aminek az árát később keményen meg kell majd fizetnünk.

E sajátos pénzpolitika és annak veszélyei a múltból jól ismertek. Ellenőrzése formális, korlátozza a versenyt, rontja – a kormány számára is – a makrofolyamatok áttekinthetőségét, ezért dezinformál a szükséges gazdaságpolitikai lépéseket illetően. E kormányzati mozgásteret bővítő pénzpolitikával túlfűtötté válhat a gazdaság, és piaci kontroll nélkül fokozódhat az ország eladósodása. Hogy ez 2001-ben még nem következett be annak jórészt az volt az oka, hogy a konjunktúra esése miatt a vállalkozói szféra tartózkodott a pénzköltéstől, a folyó termelés, de még inkább a fejlesztések finanszírozásától. Ám ez nem normális eset, és fenntartása hosszabb távon nagyon nem volna kívánatos.

A Janus-arcú gazdaságpolitika

A Fidesz kampánya kormányra kerülésének első percétől kezdve folyt,² és a gazdaságpolitikát is a hatalom hosszú távú megtartásának politikai érdeke alá kellett helyezni. Ebből azonban – különösen a realitásokhoz képest messze túligérő választási és kormányprogram teljesítése alapján – olyan túlelosztás jött volna létre, aminek a hátulütője rövidesen megkérdőjelezte volna a politika sikerét. A lehetőségek és az ígéretek, az egyensúlyörzés és az osztogatás politikai kényszerének ellentmondását a Janus-arcú gazdaságpolitika volt hivatva feloldani. Ennek lényege, hogy a kabinet kommunikált gazdaságpolitikájában mindvégig a sikerekről szól, a Bokros-csomaghoz, mint etalonhoz képest azt hangsúlyozza, hogy a polgárok, a családok, az emberek jólétének növekedése érdekében kormányoz. Új gazdaságpolitikájával, a megszorító gazdaságpolitika feladásával olyan modellváltás következik be a magyar gazdaságban, amelynek lényege a kínálatösztönzés, amivel egyszerre mindent meg tud oldani: növeli a foglalkoztatást, leszorítja az inflációt, fellendíti a beruházásokat, megőrzi a gazdaság külső és belső egyensúlyát. Mindenkinek több jut, elérhető a tízes kör: a négy kerék, három szoba, három gyerek...

Minthogy ennek a csodának a teljesítésére a külgazdasági körülményektől erősen függő magyar gazdaság még a Fidesz vezetése alatt sem volt képes, minden évben valahogy meg kellett oldani – úgy, hogy azt észre ne vegyék - az ígéretek korrekcióját. Ez jelentette a Janus-arc másik felét, ti. a szavakon túli, ténylegesen vitt gazdaságpolitikát. A valóságos gazdaságpolitika minden évben más és más trükköt alkalmazott az egyensúly megőrzése

² Tölgyessy Péter is ezt a véleményt képviselte 2002. január 13-án a Duna televízió Esti kérdés c. műsorában.

érdekében.³ Az elmúlt évben annyiban változott a helyzet, hogy a kommunikált gazdaságpolitikát hangosabbra kellett tekerni, új elemekkel kellett élénkíteni, és a választások időpontjához közeledve lassan közelíteni kellett egymáshoz a hangoztatott és a ténylegesen vitt gyakorlatot.

A kommunikált, a politikai piár funkcióját betöltő gazdaságpolitika 2001-ben is alkalmazta a korábbi technikákat:

- a tévedhetetlenség látszatának fenntartására tett erőfeszítéseket,
- a sikermutatók feldarabolását és egyenkénti, végtelen ismétlésű előadását,
- a kudarcok elfedését a sikerek felmutatásával, és az ahhoz szükséges viszonyítási alapok megtalálásával,
- tartózkodást a szakmai vitáktól, a másként értékelő közegben való megjelenéstől,
- a polgárok emlékezetkihagyásában bízva ugyanannak a kedvező kormányzati intézkedésnek az újra meg újra felmelegítését, felemlítését,
- csak a pozitívumok kiragadását az országértékelésekből, mennyiségi kérdéssé degradálva a minőségi kifogást (egy hiba nem hiba – ld. IMF vélemény kimazsolázása),
- ugyanannak a költségvetési pénznek, pénzköltésnek számtalan felemlítését, mintha ezáltal a források és az osztogatás is felszaporodott volna,
- új, nagy víziók megjelenítésével elterelni a figyelmet a napi problémákról, és szégyenérzetet kelteni azokban, akik mégis képesek földhöz ragadtan gondolkodni, nem mernek „nagyot álmodni”,
- s ha végleg nincs elfogadható válasz a jelenre, akkor hatalmas energiát fordítani a jövőbeni megoldás hangsúlyozására (a meg nem épült autópályák helyén szaporítani az autópálya- és a nagyszabású útépítési terveket, beígérni a mezőgazdaság jövőbeni felvirágoztatását stb.).

2001-ben tartalmi újdonságot jelentett a Széchenyi-terv, annak folyamatos felturbósítása, majd az év végén a Széchenyi-plusz meghirdetése. A Gazdasági Minisztérium januárban tette közzé pályázatait (55), a 2001. évi keret 196 milliárd forintos társfinanszírozást ígért, ebből 134 milliárdot az autópálya-építés kötött le. Az időközben történt kiigazításokkal a pályázható összeg 100 milliárd forintra emelkedett, legalábbis év végén erről adott számot a GM.

A Széchenyi-program nem kiérlelt koncepció volt, hanem jórészt némileg megemelt költségvetési keretek „egykalapalá” történő összehozását jelentette, hatalmas reklámkampánnyal övezve.⁴ A kormány gazdaságpolitikai kommunikációjának középpontjában egész évben ez a terv szerepelt, ez töltötte ki a kihelyezett kormányülések tartalmát, ígért mindenre gyógyírt. Az utak mentén felállított óriásplakátokról és a

³ 600 milliárd forintos elkötelezettség-vágást 1998-ban, 150 milliárd forintos csendes kiigazítást 1999-ben, 2000-ben az alátervezett inflációval nyert kiadás-megszorítást, s ez utóbbi folytatódott 2001-ben is.

⁴ Ehhez hasonló sulykolásra – természetesen merőben más módszerekkel – a Rákosi korszak 3 és 5 éves terveit adták el utoljára Magyarországon.

televízióban sugárzott hirdetésekben a választópolgár nap mint nap értesülhetett arról, hogy a kormány mennyi mindent tett, mekkora segítséget nyújtott a vállalkozások felvirágoztatásához. Makrogazdasági hatását a gazdasági miniszter úr számtalan előadásban ecsetelte, hangsúlyozva, hogy az 1-1,5 százalékos növekedési többletet hoz (később már múlt időben: hozott). S ugyanekkor növekedési többletet tulajdonított a kancelláriaminiszter úr is a 180 milliárd forintos Széchenyi-plusznak. Ennek az álomnak a valóra válását mi sem vonja jobban kétségbe, mint a gazdasági miniszter úr 2002. januári bejelentése, miszerint 2001-ben a keretből 5 milliárd forintot folyósítottak. A közölt összeget akár a 2001. évi kb. 3000 milliárd forintos beruházási értékhez, akár a 14800 milliárd forintos GDP-hez viszonyítjuk, mindenképpen miniatürizált eredményt kapunk.

A Széchenyi-program mellett a kormányzati szóbeszéd állandósuló témája volt az év folyamán a nyugdíjak kiemelt, többszöri emelése, a közsférában dolgozók bérének rendezése, a jelentősen megnövelt gyereknevelési adókedvezmény és a minimálbér emelése. Ha valóban annyiszor emelték volna a pedagógusok, köztisztviselők, traumatológusok stb. fizetését, mint ahányszor szó volt ezekről, akkor a bér-ár-spirál hiperinflációig pörgette volna fel az áremelkedés mértékét. De nem ez történt. Sőt, a várakozásokkal ellentétben az év első háromnegyedében – miközben a lakosság megtakarítási hajlandósága is romlott – folyamatosan csökkent a kiskereskedelmi forgalom és a háztartások fogyasztásának dinamikája. S miközben a Széchenyi-terv kiemelten támogatott területként hangsúlyozta a turizmus fejlesztését, a harmadik negyedévben - amikor az államilag segített turisztikai beruházásoknak már meg kellett volna jelenniük - a turisztikai beruházások csökkentek.

A kommunikált gazdaságpolitikával szemben folytatott valóságos gyakorlat ugyanis ebben az évben a felhalmozási és fogyasztási célú jövedelem-kiáramlás által teremtett likviditás szabályozásának trükkjével élt. Ez azt jelentette, hogy a beígért pénzek tényleges kifizetését a gazdaságpolitika az év második felére, utolsó negyedére koncentráta. Így nem is tudott bekövetkezni az az államilag fűtött fogyasztás- és beruházás-növekedés, aminek az egyensúlyrontó hatásával a piaci elemzők számot vetettek.

Az autópálya-építésekhez kapcsolódó kifizetésekről nincs értesülésünk, hisz azt magántársaság végzi. Ám, ha elkészült volna bármi is, arról értesítették volna a közönséget. Az 5 milliárd forintos Széchenyi-pályázati pénz fele december 10-e után kerülhetett forgalomba – legalábbis ez vehető ki a GM jelentéseiből.

A költségvetési intézményeknél alkalmazásban állók keresetei szeptembertől ugrottak meg 30 százalékkal. Ekkortól léptették életbe a diákhitel intézményét, és az év végére

helyezték kilátásba az újabb nyugdíjemelést, a szövetkezeti külső üzletrészek megvásárlását, illetve ekkor döntöttek a kör kiszélesítéséről.

A likviditás oldását az év utolsó hónapjaiban megszületett olyan intézkedések is szolgálták, mint például:

- az exportőrök árfolyam-erősödés miatti veszteségét kompenzáló csomag bejelentése,
- a 2002. évi minimálbér-emelés profitrontó hatásának ellensúlyozására megítélt 15 milliárd forint,
- az agrárproblémák enyhítésére kiutalt „alma-”, „bor-segélyek” és félmillió tonna kukorica állami felvásárlása,
- a 2002. évi Széchenyi-terv pályázatainak egy részének (88) előrehozatala, továbbá döntés arról, hogy az addigi utófinanszírozás helyett a GM a mikro-, a kis és a középvállalatoknak 50 százalékos előleget is fizethet.

Az év végére koncentrált jövedelem-kiáramlás politikai haszna: a választók emlékezetébe kellő időben belevésődik a sikeres kormányzás zsebükben is érezhető haszna, gazdasági hozama pedig, hogy az esztendő makroadatai nem romlottak el annyira, amennyire ez az egész éven keresztül folytatott osztogatásból következett volna. A pénzzsilipeket csak az év végén húzták fel, s azok 2002-re áttérve is úgy maradtak. A zsilipelés politikai szempontból elengedhetetlen volt, mert egyszer zárni kellett az ígéretekben bővelkedő, kommunikált és a megszorításokkal operáló tényleges gazdaságpolitika közti rést.⁵

Azok az elemzői aggodalmak, amelyek a meghirdetett, 2001. évi gazdaságpolitikai program, az új (magyar) gazdasági modell stb. alapján nagyobb egyensúlyromlástól tartottak - beleértve az IMF és az OECD szakértőit is - nem gondolták azt, hogy a kabinet regnálásának harmadik évében is megengedi a látszatpolitizálást, a mediatizált gazdaságpolitikát, amely köszönő viszonyban sincs a tényleges lépésekkel. És megengedte. Nem törődve a nemzetközi intézmények, befektetési tanácsadók előtti hitelesség-vesztéssel, az átláthatatlanná vált államháztartással, állami garancia-vállalásokkal, valamint mindennek a további következményeivel.

A gazdaságpolitika ellentmondásai és következményei

A 2001-ben ténylegesen folytatott gazdaságpolitika - eszközrendszerét tekintve - ellentmondásossá vált. A választásokra készülő kabinet a sikeres kormányzás felmutatásával akart kampányolni, s talán maga is elhitte, hogy voluntarista politikával minden egyszerre megoldható. Olyan képes felmutatni a magyar modellben, amit a világon senkinek sem. 2001-

⁵ Ez persze nem jelenti azt, mintha ettől fogva megszűnt volna a Janus-arcú politika, hiszen a távolabbi jövőre vonatkozó tökéletesen megalapozatlan ígéretek továbbra is ott lebegtetik a választópolgárok szeme előtt.

re 5,5 százalékosra erősödött a növekedési cél, 11 százalékra (a 2000. évi 7,4 százalékkal szemben) a beruházásoktól elvárt dinamika, a foglalkoztatás további emelkedése mellett az infláció hat százalékra tompulása volt a várakozás, továbbá a kül- és belgazdasági egyensúly megtartása és a változatlanul magas, 10 százalékot meghaladó exportütem fennmaradása.

A növekedés- és a beruházás-ösztönzés eszközeként akarták használni a Széchenyi-tervet, aminek eredménye legfeljebb a lakásépítések terén volt kimutatható. Ez felfuttatta az építőipari beruházásokat és - a nemzetgazdaságban a legmagasabb mértékűre - az építőipari bérek növekedését. Az általános inflációhűléssel szemben ebben az ágazatban továbbra is magas, 11 százalék körüli áremelkedést eredményezett a megélénkülő kereslet.

A növekedési és foglalkoztatási céllal ellentétesen hatott a forint árfolyamsávjának kiszélesítése (majd a csúszó leértékelés felszámolása), amelyről a lehető legrosszabb időpontban (májusban) született döntés. A nyomában bekövetkező árfolyam-erősödés ugyanis rontotta az exportálók jövedelmezőségét, tőkefelhalmozó, növekedési képességét – elsősorban a hazai vállalkozói körben. Az exportot, a gazdasági növekedést és a külgazdasági egyensúlyt is rongáló árfolyam-politika akkor vált effektívvé, amikor a világgazdasági trendváltás következtében alig két hónap múlva megindult a konjunktúra lassulása, romlani kezdtek a külső értékesítési lehetőségek és ennek nyomán a befektetési és foglalkoztatási kilátások.

Júliusban egyébként is megtört az infláció addig fölfelé mutató trendje, és az árfolyam felértékelődésétől függetlenül is lefelé tartott volna a második félév folyamán. Az augusztustól meghirdetett új antiinflációs technika, az inflációs célkitűzés rendszere újból csak azt az üzenetet hozta, hogy a kormány a növekedés serkentése helyett az infláció letörését javasolja, anélkül, hogy szó lett volna a növekedési áldozat felvállalásáról, a megtakarítások ösztönzéséről, a költségvetési keresletteremtés korlátozásáról. Ellenkezőleg.

A bércsapok – mint már említettük - igazán ekkor nyíltak meg. Amúgy a követett jövedelempolitika az év folyamán ütközött az antiinflációs politikával és a foglalkoztatás bővítésének szándékával. Indult a minimálbér év eleji drasztikus (57 %-os) megemelésével, aminek - a kormányzati értékeléssel szemben – igen is volt hatása a foglalkoztatásra és a bérekre is, s ezt legfeljebb az átlagolás tünteti el a szemünk előtt. A munkaigényes, alacsonybérű területeken, a mezőgazdaságban, textiliparban, fafeldolgozásban, nyomdaiparban, élelmiszeriparban számottevően szűkült a foglalkoztatás, és ezen ágazatokban, de az egészségügyi és szociális szférában, sőt az oktatásban is megfigyelhető volt, hogy a teljes munkaidőben történő foglalkoztatás zsugorodása mellett ugrásszerűen (nemzetgazdasági átlagban 20 %-kal) megnőtt a nem teljes munkaidős munkaerő-kereslet. Az

említett területeken nyilvánvalóan olyan trükközésről volt szó, ami enyhítette a járadékfizetés terheit, miközben összességében nem növelte a béreket.

A fajlagos bérköltségek növekedése egyébként épp úgy rontotta a külpiazi versenyképességet, mint az exportárbevételen elszenvedett árfolyamesés, amennyiben a béreken kívüli költségek is a külső inflációnál magasabb hazai mértékét követték. Az expanzív jövedelempolitika, amely a személyi jövedelemadó-rendszer változása által is megerősítést nyert, ellentmondott mind a dezinflációs, mind az exportösztönző, foglalkoztatást bővítő, növekedést serkentő politikának. A forint felértékelődését kiváltó árfolyam-politika ugyan az év második felében hozzájárult az infláció hűléséhez (amikor már az olajáresés is besegített), de rontotta az exportba befektetők vállalkozói lendületét akkor, amikor a külső eladási lehetőségek egyébként is beszűkültek. Vagyis nemcsak ellentmondók voltak az alkalmazott gazdaságpolitikai eszközök, hanem időben a legrosszabbkor alkalmazottak is.

Az év második felében már egyértelműen körvonalazódott, hogy megtörték az első félévi tendenciák, időben szinte hajszálpontosan illeszkedve a német gazdaság ipari termelésének mérséklődéséhez. A hazai ipari kibocsátás dinamikája jelentősen esett, a feldolgozóipari beruházások nem érték el a bázis szintjét (az előző években 10 százaléknál gyorsabban bővültek), az export üteme - az importtal együtt - zuhant, a GDP negyedévről negyedévre kisebb növekedést jelzett, a foglalkoztatás – 1997 óta először – stagnált a nemzetgazdaság egészében. Csak azok az ágazatok mutattak jobb formát, ahol az expanzív költségvetési és jövedelempolitika hatott: a kereskedelem, az építőipar és - a jó gabonatermésnek köszönhetően - a mezőgazdaság.

Az infláció a második félévben hónapról hónapra csökkent a világgazdasági recesszió következtében fellépő deflációnak köszönhetően. Az inflációt belülről fűtő jövedelemkiáramlás ugyanis nem lankadt, a belső szabályozásban egyedül a merev, hatósági árszabályozás segítette a dezinflációt, amiről viszont tudjuk, hogy látszólagos, átmeneti eredmény, mint ahogy a külső dezinfláció/defláció által történő inflációmoderálás is átmeneti hatású.

A piár-gazdaságpolitika a növekedés lassulásával szövegkönyvet váltott: értéként az EU-belinel kétszer olyan magas növekedés hangsúlyozódott, s ugyanakkor az egyensúlyjavulásra fókuszálja a sikerpropagandát. Való igaz, a külgazdasági mérlegek hiánya nem éri el az előző évit, csakhogy ez a növekedési ütem viszonylag tartósnak ígérkező visszaesésének és nem a nemzetgazdaság fajlagos hatékonyságmutatói javulásának az eredménye.

2001 végére érve minden másként alakult, mint ahogy azt a kétéves költségvetésben tervezték, mert elmozdultak a növekedés külső és belső alapjai. Ennek ellenére a kormány nem adott lehetőséget a 2002. évi költségvetés átalakítására. Noha szeptember 11.-két követően nyilvánvalóvá vált, hogy a választások éveire előirányzott 5-6 százalékos növekedés és a 11 százalékos beruházási és exportdinamika elérhetetlen, miközben a bázisév sem hozza a tervszerinti formáját.

A 2002. évi költségvetéshez a kormány szólt hozzá, nem közgazdasági, kizárólag politikai megfontolásokból – a választások megnyerését anyagilag tovább alapozandó. Egyrészt kedvezményeket adott a befizetési oldalon a nyugdíjasoknak, a családi gazdaságoknak, a lakásépítőknek, az idegenforgalomból élőknek, az árfolyam-nyereséget realizálóknak, a benzint fogyasztóknak, s a beruházó mikroállalkozásoknak. Másrészt további kötelezettségeket vállalt a kiadások körében: pótlékokat, többletpénzeket az egészségügyben, a közszférában dolgozóknak, a gyógyszerkassza feltöltését, a diákhitelken elszenvedett veszteség megtérítését, agrártámogatási többleteket, további lakáskamat-kedvezményeket stb. Lehetséges, hogy az ígéretek egy része – mint eddig is – virtuális marad. Ám ez a mézesmadzag-elhúzó politika a választások évében nem célirányos.

A 2001-es esztendő megint elvesztegetett év volt, amikor a kormány tartózkodott mindenféle, a piacgazdaság továbbépülését segítő reformnak még a megfogalmazásától is. (Az adóreform állítólag elkészült – Varga Mihály nyilatkozata szerint – az íróasztalán fekszik.) A világgazdasági konjunktúra visszaesése felkészületlenül érte a kabinetet a második félévben, akkor, amikor a vállalkozói szféra a versenyképesség-romlásra keresztül egyébként is érzékenyebbé vált. A kormány a konjunktúrahülésre a választ nem a piaci alkalmazkodóképesség erősítésében vélte megtalálni, hanem abban a Széchenyi-plusz programban, amely tovább élte a kialakult gyakorlatot: a klientúraépítést szolgáló osztogatást a rejtett államadósság-növelés révén.

Budapest, 2002. január 20.

Kéri László- Petschnig Mária Zita

Összefoglaló

2001 nem sok újdonságot hozott a magyar belpolitikai életben. Folytatódtak a korábbi években megformálódott tendenciák, igaz, sokkal markánsabban. A politika rendszer centrális eleme továbbra is a kormány volt, ez határozta meg a többi intézmény lehetőségét és mozgásterét is. A koalíció minden válságos ügyön könnyedén túltette magát, és töretlenül folytatta saját, elkülönített politikai világának építgetését. A millenniumi ünnepek sorozatával olyan szereplési lehetőséget teremtett magának, amely a kormányzást kivételes történelmi jelentőségű képződménynek mutatta. Olyan intézményként, amely egyszerre letéteményese a Múltnak és kizárólagos megfogalmazója a Jövőnek.

Az unalmas, kisszerű és apró munkákkal telített Jelent szintén sikerült átstilizálni. A vidékre kihelyezett kormányülések rendszere egyszerre tett eleget annak az igénynek, hogy a végrehajtó hatalom kivételessége és népközelisége kifejezésre jusson, amivel egyidejűleg a mindennapi problémákat átemelte az ünnepi politika világába.

E látványos játékok hátterében a pártstruktúra lassan, de biztosan kétosztatúvá vált. Az egyik oldalon az MSZP tömbösítette a hazai politikai élet baloldalát. A másik oldalon 2001 folyamán a Fidesz sikeresen megtette ugyanezt. Néhány kisebb párt harcol még a túlélésért, de mindinkább úgy tűnik, hogy parlamenti erőként ezt csak az SZDSZ és a MIÉP fogja megélni. A pártrendszerben végbement koncentráció a közvélemény-kutatási adatok is rendre visszaigazolták. Ám mindez korántsem jelenti azt, hogy a lakosság szélesebb soraiban jelentősen megerősödött volna a pártok iránti lojalitás. Sokkal inkább arról van szó, hogy az elmúlt évben a többség kiismerte magát az új polarizációban és aktuálisan el is döntötte hovatartozását. Nem elhanyagolható azonban az a kisebbség, amely sehova sem állt. Olyannyira nem, hogy az ő döntésüktől függően válhat csak győztesse valamelyik oldal. 2001 utolsó hónapjaiban el is kezdődött a kíméletlen és sokoldalú küzdelem e sorsdöntőnek tűnő egymillió választó megnyeréséért.

A kormány kiszélesítette gazdasági mozgásterét, ami megerősítette a politikai rendszer középpontjába került végrehajtó hatalom pozícióját. A tőle való hierarchikus függés a piacgazdaság horizontális kapcsolatain való erőszaktevés útján fokozódott. A kabinet a vállalkozások rovására érvényesítette árszabályozó szerepét, kizárólag populista szempontokat szem előtt tartva. A tudatosan alátervezett inflációval kb. 300 milliárd forintos sajátrendelkezésű jövedelmet termeltetett ki az államháztartásban. Az államháztartás és az azon kívüli állami pénzfolyamatok teljesen áttekinthetlenné váltak.

A kabinet gazdasági mozgásterét tartós intézményi változásokkal is támogatta, úgy mint a Postabank véglegessé tett államosításával és a gyakorlatilag korlát nélküli kihelyezésekkel rendelkező Magyar Fejlesztési Bank Rt. újraalapításával.

A költségvetésen kívüli eszközök bővülése megengedhetővé tette, hogy leálljon a privatizáció, sőt, üzletrészek fel-, illetve kivásárlásával az állami vagyon még növekedett is. 2001-ben sem sikerült az állami vagyonkezelés szakszerűbb formáját kialakítani, ám az állami vagyon kezelésére újabb kormányfüggő intézmények kaptak jogosítványt (MFB Rt., Nemzeti Földalap).

Folytatódott a Janus-arcú gazdaságpolitika, amelynek egyik vonulatát a nyilvánosságnak szánt, mediatizált változat képviselte, a másikat a ténylegesen alkalmazott. 2001-ben – a választásokra készülve – közelíteni kellett egymáshoz a kettőt, de erre csak az év vége felé került sor. Ebben az évben tehát a jövedelem-kiáramlás időbeli szabályozásával őrizte meg a végrehajtó hatalom a gazdaság belső egyensúlyát.

2001-ben ellentmondásos gazdaságpolitika érvényesült, mert a kormány egyszerre akart minden téren sikereket felmutatni. A végső szót a világgazdasági dekonjunktúra mondta ki, amely nyomán esett a hazai infláció, javultak a külgazdasági mérlegek, de távol kerültünk a korábban stabilnak gondolt, 5 százalékos növekedési pályától. Az év végén felhúzott jövedelem-zsilipek viszont az inflációs nyomás megerősödését és az egyensúly romlását vetítik előre.